

DOSYA-DERLEME**DARÜLFÜNUN'DAN GÜNÜMÜZE
ÜNİVERSİTEDE TASFİYELER**

Aynur SOYDAN*

**Üniversitelerin Kuruluş ve Gelişimi Süreci İçinde
Denetlenme Çabaları**

Ortaçağ Avrupası'nın bilim dili olan Latince'de birlik, topluluk anlamına gelen "universitas" sözcüğünden türeyen üniversite kavramının kurumsallaşma açısından da bir Ortaçağ oluşumu olduğu bilinmektedir. Modern üniversitelerin kökenini oluşturan "stadium generale"ler kilise görevlileri ve keşişlerin daha iyi bir biçimde eğitilmesi çabalarının ürünleri olarak gündeme gelmişlerdi. 12. yüzyıla değin manastır ve katedral okullarında yapılan eğitim böylece yeni bir alana kanalizasyon olmaya başlayacaktı. Kentlerin yeniden doğduğu ve geliştiği bu yüzyıl aynı zamanda Batı'nın ekonomik ve toplumsal yapılarının sarsılarak değişime uğradığı, komün hareketinin de siyasal yapıların değişim sürecini başlattığı zaman dilimi olacaktır (Tanilli S.; 1986:448 ; Le Goff J.;1994:23).

Okulları "fikirlerin tıpkı mallar gibi ihraç edildikleri atölyeler" olarak gören hocalar artık bilimin biriktirilmemesinden değil yaygınlaştırılmasından yanadırlar. İşte hocalarla öğrencilerin bir arada örgütlendikleri loncaların bir adı da 13. yüzyılda üniversitedir. 11. yüzyılda Bologna, ardından Paris ve Oxford üniversitelerinin kuruluş ve gelişimiyle çoğalan üniversiteler, bileşenlerinin yer aldıkları lonca örgütlenmesinin gücü nedeniyle siyasal ve dinsel iktidar odaklarını endişelendirmiş ve siyasal nüfuz mücadelelerine sahne olmuştur. Üniversiteler de -temelde kilise örgütlenmesi içinde yer almalarına rağmen- özerkliklerini kimi zaman kilise iktidarına karşı, kimi zaman da krallıklara karşı verdikleri mücadeleyle olduğu kadar bu odakların birbirleriyle olan mücadelelerinden yararlanarak elde etmişlerdir (Le Goff,1994:85,86,92).

İktidarların üniversiteleri denetleme ihtiyacı, bilim camiasının içinde bulunan karşı koyma eğilimine ve bu direnç eğiliminin yönetim için oluşturduğu tehdide karşı koruyucu önlem olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, gelişmiş ve kendi içinde bütünleşmiş bir çevrenin bulunduğu

ülkelerde devletin ya da siyasal iktidarın bilimi denetim altında bulundurma yolundaki çabaları bilim camiası tarafından geri püskürtülmüştür (Vergin N., 1999:39).

Le Goff'un belirttiği gibi; erken dönemdeki üniversite loncalarının Paris'te, Oxford'da, Bologna'da verdikleri mücadelelerden galip çıkmaları da bütünlükleri, kararlılıkları ve tutarlılıkları sayesinde gerçekleşmişti."Grev ve kenti terketme gibi bir silahı kullanmakla tehdit ederek ve kullanarak. Sivil iktidar ve kilise iktidarı üniversitelerin varlığından fazlasıyla avantaj sağlamaktaydılar; bunlar hiç de ihmal edilemeyecek bir müşteri kitlesi, danışman ve memurlar için yegane fidanlık, parlak bir prestij kaynağı oluşturmaktaydılar; bu durumda onların bu savunma yöntemlerine direnmek olanaksızdı" (Le Goff J., 1994:96).

Üniversitelerin süreç içinde sistem dahilinde daha iyi bir yer edinmesiyle üniversite mensupları emekçi olmaktan vazgeçecek, aristokratik bir yaşam tarzı ve bu çerçevede özel giysiler, ritüeller benimseyerek içinde buldukları sistemle bir anlamda bütünleşeceklerdir. Nur Vergin'in deyişle akademisyenin "kendini yenilemesine engel olan, değişime yön vermesini imkansızlaştıran ritüalizme yakalanması, donuk, hayatiyetsiz bir kendini yeniden üretim odağı" (Vergin, N.;1999:38) haline gelmesinin koşullarını oluşturacaktır.

Üretim ilişkilerinin değişimini öngören kapitalizmin yerleşmesiyle birlikte eğitim ve bu kapsamda üniversiteler de yeniden bir değişim geçirerek söz konusu sürece ilişkin değerlere uygun bir yapılanma içinde bulunacaklardır. 18. yüzyıla gelindiğinde yeni bir siyasal yapılanma olarak gündeme gelen ulus-devlet oluşumu, uluslaştırmayı, diğer deyişle türdeşleştirmeyi öngörürken eğitimi bu yolda en önemli araçlardan biri olarak görmektedir artık. Bireyle devlet arasındaki yeni hukuki ilişki, ulusal aidiyetin göstergesi olan vatandaşlık bağıdır, eğitim ve öğretim de vatandaş yaratılmasını sağlayan bir araçtır aynı zamanda. Bir önceki siyasal yapıya ait bağlardan arındırılan bireyler, bir anlamda özgürleşirken aynı zamanda kapitalist toplumsal ilişkileri yeniden üreten eğitim mekanizması içinde

* Yrd.Doç.Dr., İstanbul Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ens.

“vatandaş” olarak yerlerini almaktadırlar bu süreçte (Ercan F.;1997-1998: 19-20).

Ulus-devletlerin inşasından sonra pek çok yerde devlete bağlı kurumların denetimi altına giren öğretim ve bu çerçevedeki akademik yapılanma, devletle olan ilişkisine rağmen bir zaman sonra yönetimleri rahatsız edecek düzeyde toplumsal muhalefetin odaklarından biri haline gelecektir (Vergin N.;1999:39). Bu durum siyasi iktidarların olduğu kadar zaman içinde büyüyen diğer güç odaklarının da bu kurumlara yönelik denetleme isteğini güçlendirmiştir doğal olarak.

Günümüze geldiğinde bilim çevrelerine yönelik müdahalelerin daha görünmez ancak etkili biçimde sürdüğü görülmektedir. Kapitalist sistemin vardığı bu yeni aşamada sermayenin devlet üzerindeki etkisi ve uygulanan neo-liberal eğitim politikaları çerçevesinde üniversiteler “uzmanlaşmış bir meta” olan bilgiyi pazarlayan birimler haline getirilmişlerdir. Sözü edilen bilginin de piyasanın işine yarayan ve bu alanda sürekli bir rekabet içinde varlığını sürdüren ekonomik birimlerin bakış açıları çerçevesinde oluşturulan türde bir bilgi olduğu belirtilmelidir (Ercan F.;1997-1998:20; 1999:26).

Türkiye’de Eğitim Sisteminin Modernleşmesi Bağlamında Üniversite Oluşumu ve Tasfiyeler

Bilindiği gibi Türkiye’de eğitim anlayışının değişimi ve kurumsallaşması Osmanlı İmparatorluğu’nun 19. yüzyıldaki dönüşümüyle bağlantılıdır. Bu zamana kadar Osmanlı devletinin seçkinleri olan ve sınıfsal model içinde ikinci kademede yer alan ilmiye sınıfı medreselerde verilen eğitimle yetiştiriliyordu (Tekeli İ., 652). Toplumun içinden gelen ve kendi çabasıyla devletle bağ kuran bu ayrıcalıklı kesimin üyeleri kadılık ve müderrislik sürecinden geçerek devlet bürokrasisi tarafından devşirilmeğe diler. Devletin meşruiyetinin İslamiyete dayandığı Osmanlı Devleti’nde bu nedenle ilmiye sınıfı ve devlet arasında bağımlılık ilişkisi söz konusuydu. Bu bağ nedeniyle ilmiye sınıfı her zaman talep etme potansiyelini içinde taşımaktaydı. Söz konusu durum aynı zamanda devletin ilmiye sınıfı üzerinde denetim kurmasını ve bu sınıfın siyasal amaçlar için araç olarak kullanılmasını da gerektirmekteydi. Ancak belirtmek gerekir ki, ilmiye sınıfının dinsel çerçevesinden de beslenen bu sınıfa yönelik denetim ve kullanma gereksinimi, karşılığında batıda olduğu gibi devlete yönelik bir tehdit ve kullanma çabasını da gündeme getirmekteydi (Mahcupyan E.;1999:97)*.

Tanzimat’la birlikte batının da etkisiyle gündeme gelen ekonomik ve siyasal değişim süreci kısa süre içinde eğitime

yansımış ve bu konudaki dönüşümleri de gündeme getirmiştir.

Tanzimat sonrasında ilk kez devlet daireleri kurulurken sivil bürokrasinin yetiştirilmesi sorunu da gündeme gelmiş bu yolda yeni okulların kurulmasıyla, batı kültür ve değerlerinin aktarılması için yurt dışına öğrenci gönderilmesiyle sorun çözümlenmeye çalışılmıştır. Ancak bürokrasinin yeniden üretilmesi için gerçekleştirilenlerin yetersiz kaldığı görülünce yeni atılımlara girişildi ve bu çerçevede 1857 yılında, eğitimin en üst düzeyde bir devlet işlevi olarak görülmeye başladığını simgeleyen “Maarifi Umumiye Nezareti” kuruldu (Tekeli İ., 656).

Yukarda kısaca değinilen değişim süreci içinde, üniversitenin Osmanlı’daki ilk uzantısı denilebilecek Darülfünun kurulması düşüncesi 1845 yılında Muvakkat Maarif Meclisi’nde gündeme gelmiş, 1846’da kurulan Daimi Maarif Meclisi tarafından da kuruluş çalışmaları başlatılmıştır (Arslan A.; 1995:23-28). Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye tarafından 1863 yılında halka açık konferanslarla başlayan öğretime Darülfünun binasının yapımının tamamlandığı 1865 yılında, gene aynı binanın yanması nedeniyle son verilmiştir. Bina inşaatının 20 yıla yakın bir zamanda tamamlanması, yani inşaatın gereğinden fazla uzun bir zamana yayılması, bunun hemen ardından çıkan yangın soru işaretlerini gündeme getirmiştir. Kısa bir zaman öncesine kadar Osmanlı sınıfsal yapısı içinde etkin bir konumda olan ve dönüşümler sonucu etkinliğini yitirmeye başlayan ilmiye sınıfının tuttuğu mevziyi kaybetmeme çabası Darülfünun-u Osmani’nin hayata geçirileceği 1870 yılında da göze çarpacaktır.

Darülfünun ve İlk Tasfiye

Dönemin Fransa Eğitim Bakanı Victor Duruy’e hazırlanan proje doğrultusunda oluşturulan 1869 tarihli Maarifi Umumiye Nizamnamesi Darülfünun-u Osmani kurulmasını öngörmekteydi. Bu çerçevede başlatılan uygulamalar sonunda Darülfünun-u Osmani 1870 yılında açıldı. Ancak bu kurum varlığını ancak 1871 yılına değin sürdü. Darülfünun’un kapatılmasının görünür nedenleri arasında burada verilen derslerin bazı çevrelerde yarattığı rahatsızlık gösterilmektedir. Bu kapsamda gerekçe; Cemalettin-i Efgani’nin açılış konferansları çerçevesinde yaptığı konuşmadan fenlerin dine üstün olduğu biçiminde bir yorum çıkarılmış olmasıdır. Bundan sonra özellikle medrese kökenlilerin çıkardığı ayaklanmanın Darülfünun’un kapatılmasına yol açtığı belirtilmiştir. Sözü edilen olay Efgani’nin çeşitli kesimlerce hedef gösterilmesi yurt dışına kaçmasıyla sonuçlanmıştır. Bunun yanısıra Cemalettin-i Efgani gibi Hoca Tahsin Efendi de verdiği dersler nedeniyle tepki almış ve Darülfünun’dan uzaklaştırılmıştır.

Bu sürecin bir diğer önemli özelliği de Türkiye üniversite tarihinde tasfiyeleri başlatmış olmasıdır (Hatiboğlu T.;1998:21-22). İlmiye sınıfının baskısıyla yapılan söz konusu tasfiyelerle yetinilmemiş Darülfünun tümüyle gözden çıkarılmıştır. Zaten esas hedef yeni eğitim projesi ve bu kapsamda kurulan Fenlerevi yani Darülfünun’dur.

(*) Ancak Etyen Mahcupyan’ın “söz konusu yapının kökleri muhakkak ki Osmanlı anlam dünyasına ve zihniyetine dayanmaktadır” yolundaki saptaması tartışmalı görünmektedir. Devlet ve ilmiye sınıfı arasındaki ilişki biçiminin özellikle Avrupa’da da modern üniversitelerin kökenlerini oluşturan yapıların gelişmeye başladığı dönemlerde entelektüellerle güç sahipleri arasında da oluştuğu bilinmektedir.

Fıkıh, kelim, felsefe, hukuk ve iktisat gibi konuların Darülfünun programına alınması ilmiye sınıfının alanına bir müdahale olarak görülmüştü çünkü. Berkes'in dediği gibi "din, ulemanın şeriat dışı saydığı alanlarda girilecek herhangi bir yeniliğe karşı sesini çıkarmıyor, tamamiyle ilgisiz kalıyor, onlardan hiç etkilenmiyordu. Fakat aynı şeyin şeriat alanı içinde yapılmasına cevaz yoktu (Berkes N., 237-238). İlmiye sınıfıyla devlet arasında süregelen, karşılıklı tehdit ve kullanmayı da kapsadığı için belli bir denge içinde yürüyen ilişkiler artık bozulmaya yüz tutmuştu. Darülfünun'da okutulması öngörülen dersler nedeniyle de etki alanının iyice daralacağını görmeye başlayan ilmiye sınıfı bu kurumun kapatılmasıyla bir kez daha başarılı olacaktır, bunlar son çarpınışlar olsa da.

Darülfünun-u Şahane'den İstanbul Darülfünunu'na

1900 yılına değin bir kez daha hayata geçirilemeyecek olan Darülfünun- 1874 yılında ilmiyenin tepkisinden korkularak Mektebi Sultani'nin devamı gibi gösterilerek kurulan ve hakkında ancak iki yıl sonra bilgi verilen Darülfünun-u Sultani denemesi dışında- bu yıl içinde Sadrazam Sait Paşa'nın çabaları sonucunda Darülfünun-u Şahane adıyla yeniden kurulmuştur. İstanbul Üniversitesi'nin geçmişteki temel uzantısı olan bu kurumla üniversite öğretimi kesintisiz olarak başlamıştır. II. Abdülhamit döneminde sıkı bir denetim altında tutulan Darülfünun Reşit Galip'in deyişleriyle "medreseye karşı mütevezi ve korkak kurulmuştur" (Hatiboğlu T., 1998:34). İlahiyat, Fen, Edebiyat şubeleri dışında Tıp ve Hukuk alanlarını da içeren Darülfünun öğretimi temelde yeni bir bakış açısını yansıtmaya aday görünse de Abdülhamit döneminde baskı altında ve sessizdir. Bu sessizliğin nedenleri arasında rejimin öğrencilerden ürkmesi, hocaları denetlemek üzere maarif müfettişlerinin dersleri dinlemesi, siyasal, toplumsal, felsefi, edebi ve tarihi derslerin öğrencilerin görüşlerini açıklamaması koşuluyla programa konulmuş olması gibi nedenler bulunmaktadır (Yıldırım A., 1998:186-187).

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında yeni ideolojik yaklaşım kısa süre içinde yüksek öğrenime yansiyacak, bu konudaki yeni düzenlemelerin yanısıra Abdülhamit döneminde kurulan Darülfünun da yeniden düzenlenecektir. Adı önce Darülfünun-u Osmanî'ye daha sonra da İstanbul Darülfünunu'na dönüştürülen bu kurum 1912 yılında Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin çabalarıyla yeni bir tüzüğe kavuşurken modern üniversite yapılanmasına giden yol da böylece açılacaktır. Fakülte reislerinin yani dekanların Muallimler Meclisi yani Fakülte Kurulu tarafından seçildiği, Meclis-i Umumi'nin yani Senato üyelerinin seçimle belirlendiği bu yeni sistem aynı zamanda üniversite özerkliğinin temellerini oluşturacaktır. Söz konusu bu yeni yaklaşıma rağmen bu süreçte de öğretim üyesi tasfiyesi gerçekleştirilecektir. Türkiye üniversite tarihinin ilk büyük tasfiyesi tıp okullarının birleştirilmesi sırasında yapılan "tensikat"la gerçekleşmiştir. Bu birleşme sırasında hocaların sayılarının azaltılması gerektiği düşünülmüş, olay çözülemeyince Maarif Nazırı istifa etmiş, yerine gelen Emrullah Efendi 27 öğretim üyesini (muallimi) yeni fakültede görevlendirmiş, sonuçta sayıları 120, 130'a varan öğretim üyesi açıkta ka-

larak tasfiyeye uğramıştır (Hatiboğlu T.;1998:50).

Bu süreç bir başka açıdan da günümüze taşınan bir anlayışı belgelemesi açısından da önem taşımaktadır. Öğrenciler arasındaki hareketlenmenin yoğunluğunun, önceki ve sonraki dönemlerde olduğu gibi Meşrutiyet dönemi yöneticilerini de korkuttuğu açığa çıkmıştır. Bu çerçevede 1912'de hazırlanan Öğrenci Disiplin Yönetmeliği'yle (Darülfünun Şuabatının İnzibatına Dair Nizamname) öğrencilerin Darülfünun içinde konuşmaları, tartışmaları, toplantı düzenlemeleri, duvarlara ilan asmaları yasaklanmıştır. Tüzüğe göre okulda düzenin bozulması durumunda Maarif Nazırı'na geçici tatil yetkisi verilmiştir. Bu arada Darülfünun'u denetleyecek kolluk gücünün oluşturulacağı da tüzükte yer almıştır.

Özerkliğin temellerinin atıldığı sözü edilen dönemde öğrenciler bu türden önlemlerle siyasetten uzak tutulmaya çalışılırken öğretim üyeleri de unutulmayacaktı elbette. Öğrencilerin siyasallaşması konusunda öğretim üyelerinin sorumluluğu olduğu düşünülerek Maarif Nezaretî'nin önerisi çerçevesinde yapılan düzenlemeyle öğretim üyelerinden siyaset yapmayacaklarına ilişkin yazılı belge alınmasına yönelik de bir uygulama gerçekleştirilecekti (Yıldırım A., 1998:206-215). İlginç olan öğrenci ve yeni tip aydınların önemli katkısıyla gerçekleştirilen Meşrutiyet yönetiminin siyasal gücü elde ettikten sonra daha önce ittifak yapmış olduğu kesimden bu kez de kuşku duyarak önlem alma yoluna gitmiş olmasıdır.

Darülfünun ve Özerklik Tartışmaları

Darülfünun'a özerklik verilmesi yolundaki talepler, I. Dünya Savaşı yılları içinde dile getirilmeye başlayacak, bu yolda ilk kez Edebiyat Fakültesi hocaları aralarında yaptıkları uzun tartışmalar sonrasında düşüncelerini yazıya dökerek ilgili yerlere bildireceklerdir. Söz konusu belgeyi imzayanlar arasında bulunan ve 1923 sonrasında Darülfünun Emni olarak görev yapacak olan İsmail Hakkı (Baltacioğlu) Bey, bu süreçte hazırlamış olduğu raporda Darülfünun'a özerklik (muhtariyet) verilmesini şiddetle savunurken bu düşüncesini bilimin, gerçeğin ifadesi olması nedeniyle doğası gereği bağımsız olmasına dayandırmaktadır. İsmail Hakkı Bey'e göre; düşüncenin bağımsızlığını kabul etmeyen bir memlekette bilime saygı gösterilmesi beklenemez. Bu nedenle Darülfünun sorunu her şeyden önce bilimin ve bilim camiasının bağımsızlığı sorunudur. İsmail Hakkı Bey bu bağlamda çok önemli bir saptama yaparak bilimin bağımsızlığının önündeki engelin yalnızca toplumsal değil aynı zamanda Darülfünun müderrislerinin devlet memurluğu konumu olduğunu belirtmektedir.

İsmail Hakkı Bey'in bu konuda kendi sözleri şöyle: ...Hürriyeti efkar, hürriyeti münakasat henüz bu milletin vicdanında yer tutamamıştır. Şimdiye kadar Darülfünun'un müstakil olamaması bundandır. İlimin esaretindeki sebep, yalnız bir cemiyet ve tahammül meselesi değil, aynı zamanda bir teşkilat meselesidir. Bizde Darülfünun müderrislerinin kısmı azamı memurdur. Memur olmasalar da azil ve naspları hükümete ait olan müderrislerdir. İdari

kuvvetler tarafından bu kadar kolayca müteessir olabilen kimselerde fikir istiklali, millet mefkuresi, güç yaşayabilir, bunun için Darülfünun meselesi ilmi muhtariyet meselesi demektir. Darülfünun heyeti müstakil, hükümetten ve siyasetten gayri müteessir bir ilim ve hars sınıfı şekline girmediği Darülfünun tabii bir hayata mazhar olamayacaktır" (Yıldırım A.;1998:254-263:21).

Söz edilen yıllarda yapılan bilim, bilim insanı ve bilim kurumlarıyla siyasi iktidar arasındaki ilişkilere yönelik tartışmalar, Darülfünun hocalarının çabasıyla 1919'da belli bir noktaya ulaşacak ve 1919 tarihli Darülfünun-u Osmanî Nizamnamesi'yle Darülfünun'a "ilmi muhtariyet" kavramında ifadesini bulan özerklik verilecektir. Tüzükte yer alan özerkliğe ilişkin hükme rağmen Darülfünun'u denetim altında bulunduracak bir takım mekanizmaların varlığını sürdürdüğü de göz ardı edilmemelidir.

Darülfünun'nda Müderris Tasfiyesiyle Sonuçlanan Öğrenci Boykotu

Ulusal Mücadele yılları içinde Darülfünun'da gerçekleşen ve "Darülfünun Grevi" biçiminde adlandırılan öğrenci boykotu bazı hocaların tasfiyesiyle sonuçlanması açısından önemli olduğu kadar Türkiye'nin üniversite tarihinde öğrencilerin örgütlülüğünü yansıması ve boykot kavramını getirmesi açısından da önemlidir.

1922 yılındaki "Darülfünun Grevi" öğrencilerin, bazı Darülfünun hocalarının Anadolu'da başlayan ulusal siyasi yönelimi karalayıcı ve küçümseyici içerikteki konuşmalarından duyduğu rahatsızlık sonucu gerçekleşmiştir. Söz edilen hocalar Ali Kemal, Cenap Şahabettin, Rıza Tevfik, Hüseyin Daniş ve Marıyan Barsamyan'dır. Edebiyat Fakültesi öğrencileri 30 Mart 1922 tarihinde Edebiyat Medresesi Yönetimi'ne sundukları bildiriye hocaların söz konusu tavırları nedeniyle Darülfünun'dan uzaklaştırılmalarını istemişler, birkaç gün sonra da süresiz boykot kararı almışlardır. Yetkili organlarda konunun görüşülmesi ve bu konuda kanıt bulunmadığı söylenerek herhangi bir işlem yapılmaması üzerine öğrenciler eylemliliklerini sürdürecekler ve Darülfünun Divanı da tüzükte yapılan değişiklik çerçevesinde yukarıda adı geçen hocaları görevden uzaklaştıracaktır (Hatiboğlu T.;1998:66).

1922 yılındaki öğrenci boykotu ülke içindeki siyasal gelişmelerin öğrenci kitlesi üzerindeki bir yansıması olarak görece özerk bir yapılanma içinde tasfiye sonucunu doğurmuştur. Bu eylemin başarısında yükselen bir güç olarak Anadolu hareketinin desteğini de göz ardı etmemek gerekir.

Ulus Devlet'in Yapılandırılması Sürecinde Eğitim -Özerk Darülfünun'dan İstanbul Üniversitesi'ne Geçiş Süreci ve Tasfiyeler -

Cumhuriyet'in kuruluşundan kısa bir süre sonra girişilen reformlar, Tanzimat'tan bu yana süregelen ve 2. Meşrutiyet sonrasında kısmen aşılmaya çalışılan değer ve kurumlardaki ikiliği ortadan kaldırma amacını güdüyordu.

Eğitim bu çerçevede bir önceki toplumsal yapı içindeki ilişkileri değiştirecek bir araç ve ulus-devletin "vatandaş"larını bu bilince ulaştıracak bir mekanizma olarak önem kazanacaktı. Cumhuriyet sonrasında eğitimin yeniden örgütlenmesi bağlamında üniversite yapılanmasına ve buradaki güç ilişkilerine değinmeden önce ulus devletin gelişimiyle eğitim arasındaki bağlantı ve Türkiye'de bu alanda söz konusu olan gelişmenin özgün yanları üzerinde durmak yararlı olacaktır.

Eğitim, özellikle endüstri devrimi sonrasında bireylerin toplumsal işbölümü çerçevesinde üstlenecekleri konulara yönelik donanımları edinmelerinin sağlanması ve ideolojik üretim sürecindeki işlevi bağlamında önem kazanmış, kurumsallaşmıştır (Gök F.;1999:1). Yukarıda da belirtildiği gibi kapitalizmin gelişim sürecinin başlarında oluşturulmaya çalışılan vatandaş kimliği ve bu kimliğin yeniden üretimini sağlayacak vatandaşlık eğitimi tarımsal toplumsal ilişkilerden kurtulmuşta özgürleştirici işlevi (Ercan F.;1999:26) nedeniyle olumlu bir gelişme olarak görülmelidir. Ancak kapitalizmin bugün geldiği aşamada sermayenin etkisinin -içinde bulunulan toplumsal ve siyasal dinamiklerle bağlantılı olarak- dolaylı ya da dolaysız, yoğun biçimde eğitime yansıtıldığı; genel olarak eğitim ve bu bütünün parçası olarak da üniversitelere yönelik müdahalelerin sürdürüldüğü görülmektedir.

Türkiye'de eğitim ve bu çerçevede oluşturulan bilim kurumu olarak üniversiter yapılanma ele alındığında genel tarihsel gelişimin ötesinde bazı özgün dinamikleri göz önünde tutmak gerekmektedir. Ulus-devletin oluşumu açısından Türkiye'deki gelişimle batıdaki gelişim tümüyle benzer bir seyir izlememiştir. Geç uluslaşmanın içinde barındırdığı bazı özellikler dışında ulus-devletin inşası sürecinin bağımsızlık savaşı kaynaklı olması, devletin ulusun öncülü olması, az gelişmiş bir toplumsal yapılanmanın dönüşümü için zamanın kısıtlı olması, bu bağlamda modernleşme amacıyla kimi süreçlerin hızlandırılmış bir şekilde yaşanması, sonuçları açısından önemlidir.

Cumhuriyet kadroları ulus-devletin kurumlarının yaratılmasında en önemli araç olarak gördükleri eğitim konusundaki yeni örgütlenme modelini çok kısa bir zaman içinde uygulamaya koymuşlardır. Meşrutiyet kaynağı olarak dinin yerine ulusu koyan yeni yönetim ulusal eğitimle vatandaş yaratmayı öngörürken özellikle ilk ve orta dereceli eğitim kurumları bağlamında köktenci yöntemler kullanarak devletin denetimini gözle görünür kılacaktır.

Gene dinin meşrutiyet kaynağı olmaktan çıkarılmasıyla laik anlayışın topluma benimsetilmeye çalışılırken bilimin önemi ve yol göstericiliğine ilişkin söylemler başta Mustafa Kemal olmak üzere Cumhuriyet kadroları tarafından yoğun olarak kullanılacaktır. Bu bağlamda bir bilim kurumu olarak Darülfünun önem kazanacak ve bu kurumda yeni düzenlemelere girişilecektir.

1919 yılında yapılan düzenlemeyle özerk bir statüye kavuşan Darülfünun, Cumhuriyet'in kuruluşundan kısa bir süre sonra yeniden ele alınmış, çıkarılan bir yasa -İs-

tanbul Darülfünunu'nun Şahsiyeti Hükmiyesi Hakkında Kanun- ve onun yanısıra tüzükle kuruma tüzel kişilik katma bütçelilik tanınarak bilimsel, idari ve mali özerkliğe kavuşturulmuştur. 1919 yasınının düşünsel mimarlarından olan İsmail Hakkı Bey'in önemli katkısıyla hazırlanan yeni yasaya göre yalnız Darülfünun Emmini'nin değil fakülte sekreterlerinin de seçimle belirlenecek olması dikkat çekicidir (**Hatiboğlu T.; 1998:71-82**). Darülfünun'da çeşitli kurullar aracılığıyla katılımı öngören söz konusu yasanın gerekçesinde bilimsel özerkliğin önemine vurgu yapılırken, bilimsel alanda ilerlemek için gerekli düşünsel devrimin ancak Darülfünun aracılığıyla yapılabileceği o günkü idare biçimininse böyle bir devrimi sağlamaktan uzak olduğu belirtilmiştir. Bu arada gerekçede Darülfünun'un ulusal duyguları canlandıran ve yaşatan devlet kurumu olduğuna dikkat çekilmiştir (**Hirsh EE.; 1950:208**).

Ancak Darülfünun'la ilgili yeni düzenlemenin yapılması sırasında olduğu gibi daha sonra da konuyla ilgili tartışmalar sürecektir, 1924 ve 1925 yıllarında Darülfünun ve siyasi iktidar ilişkileri, devrimin ideolojisinin benimsetilmesi için Darülfünun'a düşen görevlere ilişkin yorumlar, Darülfünun'da tasfiye yapılması yolundaki öneriler gündeme yoğun olarak gelecektir. Tasfiyeyle ilgili önerilerden biri 1924'te Maarif Vekili İsmail Safa Bey, bir diğeri de gene Maarif Vekili Vasıf Çınar tarafından yapılmıştı. Ancak Darülfünun Emmini İsmail Hakkı Bey bu iki girişimin de-birincisinde böyle bir girişimin olumlu sonuç vermeyeceği olgunlaşmanın zaman içinde sağlanacağı gerekçesiyle, ikincisinde de görüşünün bu yönde olmadığını ısrar edilmesi halinde istifa edeceğini bildirerek- güçlü biçimde karşısında durmuş, uygulama alanı bulmasına izin vermemiştir (**Özen H.; 1999:279**).

1925 yılında Maarif Vekili olan Mustafa Necati Bey'in özerklik taraftarı olması ve Darülfünun'un sorunlarını müdahalelerle değil, kendi başına çözmesi gerektiği yolundaki düşüncesini çeşitli biçimlerde dile getirmesinin de bu kurumun bir süre daha aynı yapı içinde varlığını sürdürmesine katkıda bulunduğunu belirtmek gerekir. 1927 ve 1930 yılları arasında konuyla ilgili-özellikle tasfiye konusunda- tartışmalar artık gündemden düşmüş, Darülfünun konusunda bir sessizlik söz konusu olmuştur. Dil ve tarih tezlerine katkıda bulunmaması ya da destek vermemesi konusundaki eleştiriler (**Özen H.; 1999:265**) bir yana Darülfünun bir anlamda kendi haline bırakılmıştır, reformlara nasıl tepki verdiği, kendi içinde reform gerçekleştirmekte ne ölçüde başarılı olabileceği gözlenmiştir bu süreçte (**Yıldırım A.; 1998: 335,354**).

1933 Reformu ve Tasfiyeler

1930'dan itibaren Darülfünun konusu hükümetçe yeniden ele alınmış, bu çerçevede Cenevre Üniversitesi profesörlerinden Malche, Darülfünun'da gerçekleştirilebilecek reforma ilişkin bir rapor hazırlamak üzere Türkiye'ye davet edilmiştir. Malche'in 1932 yılında hükümete sunduğu raporun incelenmesinden sonra Darülfünun lağvedilmiş ve İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Malche gözlem ve araştırmalarına dayanarak Darülfünun sorununun yeni

ortaya çıkmadığını, bu sorunun müzmin bir hal aldığını, İstanbul Darülfünunu'nun Batı üniversitelerindeki akademik özgürlüğü uygulamadığını, eğitimin ilgi ve heyecan uyandırıcı nitelikte olması bir yana, ezberciliği teşvik ettiğini söylemiş, yapının o günkü biçimiyle korunamayacağını belirtiyordu (**Hatiboğlu T.; 1998:102**).

Darülfünun'u İstanbul Üniversitesi'ne dönüştüren 31 Temmuz 1933 tarihli ve 2252 sayılı yeni yasal düzenleme gereğince üniversitenin tüzel kişiliği ve özerkliği elinden alınıyor, Darülfünun kadrosu önemli oranda tasfiyeye uğruyordu. Cumhuriyet tarihinin bu ilk büyük tasfiyesiyle 240 öğretim üyesinden 157'sinin görevine son verilmiş 83'ününse görevlerine devamı kararlaştırılmıştır. Üniversitenin öğretim üyesi ihtiyacı Almanya'da siyasi iktidarı ele geçiren Hitler ve Nasyonal Sosyalizmin ölümcül baskısından kaçarak Türkiye'ye kabul edilen öğretim üyelerinin, Darülfünun kökenli tasfiyeye uğramayan hocaların ve yurt dışına doktora için gidip dönenlerin istihdamıyla sağlanmıştır (**Hatiboğlu T.; 1998:103, 110, 112**). Söz konusu düzenleme sırasında Maarif Vekili olarak görev yapan Reşit Galip Darülfünun'un toplumsal ve siyasal değişime kendini uydurmadığını, bunlara seyirci kaldığını, kendi ülkesinin gerçeklerine bu denli ilgisiz kalan bir kurumun dünyadaki bilimsel gelişime ayak uyduramamasının doğal olduğunu belirterek yeni düzenlemeyi gerekçelendirirken (**Arslan A.; 1995:356,357**) bu sözlerle devrimi gerçekleştiren siyasi iktidarın üniversiteden beklentileri olduğunu ancak bunların gerçekleşmediğini ortaya koymuştur.

1933 reformuyla kurulan ve özerklikten yoksun İstanbul Üniversitesi'nin işleyişi 1934 yılında İstanbul Üniversitesi Talimatnamesi'yle düzenlenecektir. Bu belgede dikkati çeken nokta bu yoksunluğa rağmen katılımı öngören kurulların oluşturulmasıdır. Üniversite Heyeti (Üniversite Yönetim Kurulu) bu düzenlemeyle oluşturulmuştur. 1933 yılında konuyla ilgili bir diğer ilginç gelişme de 10.6.1933 tarihli yasayla Ankara'da kurulan Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün işleyişiyle ilgilidir. Tüzel kişilikli ve katma bütçeli bu kurum "akademik müessese" olarak tanımlanmış, Rektör seçiminin seçilmiş kişilerden oluşan bir kurul eliyle yapılması öngörülmüştür. Sözü edilen kurulu profesör, doçent, şube şeflerinin yanı sıra her fakülteden üç asistan temsilcisi-asistanların rektör seçimine katılmalarını öngören ilk ve son düzenleme- oluşturacaktır. Bu düzenleme aynı tarihlerdeki İstanbul Üniversitesi düzenlemesiyle karşılaştırıldığında ilginç bir durum ortaya çıkmaktadır. Hatiboğlu, araştırmasında 1946 yasınının YZE yasasına benzediğini belirterek, çelişik gibi görünen durumun açıklamasını; farklı iki yapının denenmek istediği ve sonuçta özerklikte karar kılındığı biçiminde yapmaktadır (**Hatiboğlu T.; 1998:128,130**). Bu saptamada doğruluk payı yüksek olabilir ancak bir diğer saptama da, siyasal iktidarın Darülfünun'un siyasal dönüşüm sürecinde üzerine düşen görevi yapmadığı düşüncesiyle bu kurumu denetim altında bulundurma yolunu seçtiği, özerkliğe önem verdiğini kanıtlamak için de bu yoldaki düzenlemeyi Ankara'da kendi inisiyatifleriyle kurulan bir Yükseköğretim kurumuna yansıttığı biçiminde yapılabilir.

1946 Yasası ve Özerk Üniversite'de Tasfiyeler

Türkiye'de siyasal konjonktürün değişimine paralel biçimde ortaya çıkan yeni düzenlemelerden biri de Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı dönemindeki 13.6.1946 tarihli ve 4936 sayılı "Üniversiteler Kanunu" dur. Yasanın 1. maddesinde üniversiteler, özerkliği -bilimsel ve idari ve tüzel kişiliği olan yüksek araştırma ve öğretim birlikleri olarak tanımlanmıştır. Ancak dekanların seçimini, katılımı sağlayıcı kurulların oluşumunu öngören bu yasanın Meclis'te görüşüldüğü sıralarda bile üniversitelerde tasfiye konusu yeniden gündeme gelmiştir. Kasım Gülek tarafından yapılan bu tasfiye önerisi Meclis'te kabul görmediğinden gerçekleşmemiştir (Özen H.;1999:280).

Bu arada 1947 ve 1948 yıllarında Ankara Üniversitesinde üç öğretim üyesinin tasfiyesiyle sonuçlanan olaylar da üniversitenin, özerkliğe rağmen farklı görüşleri içinde barındıracak olgunluğuna ulaşamamasının bir göstergesi olarak karşımıza çıkacaktır. Bu olaylar siyasi güçlerin üniversiteye müdahalesine bir örnek oluştururken, aynı zamanda üniversite içinde oluşmaya başlayan güç ilişkilerini açığa çıkarması ve bu çerçevede akademisyenlerin kendi meslektaşlarının tasfiyesindeki tutum ve etkinlikleri açısından da önemlidir.

Sözü edilen olayların gelişimi ve değerlendirmesine geçmeden önce belirtilmesi gereken bir başka nokta da özerk üniversite döneminde yukarıda belirtilen 1948 DTCF tasfiyesi yapılırken sayıları 25'i bulan Alman bilimcinin de kadrolarının kaldırılarak tasfiye edilmiş olmalarıdır (Hatiboğlu T.;1998:179).

1940'lı yılların ortalarında Türkiye'de Atatürk'ün ölümüyle CHP içinde başlayan mücadelede karşıt kesimin güçlendiği, sermaye gruplarının istemlerini devlete daha kolay yansıttıkları, ırkçı-turancı grupların etkinliklerini artırdıkları bir süreç yaşanmaktadır. 1945 sonrasında uluslararası konjonktürün de etkisiyle çok partili yaşama geçiş yolunda karar alınırken DP'nin siyasi yaşama girmesi CHP'yi yeniden yapılanmaya yöneltecek, 1947 Kurultayı belgelerine çeşitli kesimlerinde baskısıyla liberal eğilimleri yansıtmaktadır. Bu yıllarda Türkiye'nin ABD'yle ilişkileri Türkiye açısından bağımlılığın başlangıcı olarak kendini gösterecek, anti-komünist bakış açısını ortaya koymak açısından CHP ve DP aynı noktada duracak, Ankara Üniversitesi'ndeki 1948 tasfiyesi de bu bağlamda gündeme gelecektir (Çetik M.; 1998:1-2).

1948 tasfiyesine hedef olan öğretim üyeleri Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav ve Behice Boran'dır. Sol eğilimli bu öğretim üyeleri, yazıları ya da yazmakta oldukları dergilerin eğilimleri nedeniyle öğretim üyeleri dahil siyasi ve akademik çevrelerde rahatsızlığa neden olmaktadır. Bu kesimler adı geçen öğretim üyelerini üniversite dışına çıkarmak için her türlü yöntemi denerken öğrencileri de çeşitli biçimlerde kullanmaktan geri kalmadılar. Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sırer'in yoğun çabasıyla öğrencilerin milliyetçilik söylemiyle hareketlendirilmesi sonucunda öğretim üyeleri hakkında önce adli, bundan

sonuç alınamayınca da idari soruşturma açtırıldı. Üniversite Senatosu hükümetin isteği doğrultusunda öğretim üyelerini görevden aldı. Ancak Senato kararı Üniversitelerarası Kurul tarafından dayanaksız bulunarak siyasi baskılara rağmen reddedildi (Berkes N.;1997; Çetik M.; 1998). Üniversitelerarası Kurul'un aldığı karar ve Kurul üyelerinden Sıddık Sami Onar'ın konuyla ilgili olarak yaptığı cesur açıklama Türkiye'de siyasi baskıya direnen bilim insanlarının varlığını ortaya koyması açısından önemlidir: "Herkes istediği bilimsel doktrine inanmakta serbesttir. Komünizme inanmak bir suç ise bu Adliye'ye aittir. Biz ona karışmayız. Üniversitede ders olarak komünizm de, sosyalizm de liberalizm de objektif bir şekilde tetkik edilebilir" (Berkes N.; 1997: 439).

Siyasi iktidar, bu olayda akademisyenler de dahil olmak üzere kimi kesimlerle kurmuş olduğu ittifaka rağmen adli ve idari soruşturmalarda istediği sonuca ulaşamayınca sorun, konunun TBMM 'de görüşülmesiyle çözümlenmiş, söz konusu öğretim üyelerinin tasfiyesi ancak onların kadrolarının lağvedilmesiyle gerçekleşebilmiştir. Çok partili siyasal yaşama geçiş aşamasında ve üniversiteleri özerk kabul eden bir yasanın varlığına rağmen yapılan üniversiteye yapılan bu tasfiyeyle sonuçlanan müdahale çok partili yaşamın çeşitli aşamalarında da benzer ya da farklı biçimlerde kendini gösterecektir.

DP Dönemi'nde Üniversiteyi Denetleme Çabaları ve Tasfiyeler

Tek partili siyasal sistemin dönüşümü aşamasında demokrasi söylemiyle hemen her kesimi etkileyen DP siyasal gücü ele geçirdikten kısa bir süre sonra, baskıcı yöntemlere başvuracak basın ve üniversiteyi denetleyici yasalar oluşturma yoluna gidecektir. DP iktidara geçişinden çok değil üç yıl sonra 1953 tarihinde yaptığı yasa değişikliğiyle siyasi yayın ve beyanlarda bulunmayı öğretim üyeliğinden çıkarılmayı gerektirecek bir suç sayacaktır. 1954 yılında da gene DP öğretim üyelerini bakanlık emrine almayı ve görevlerinden uzaklaştırmayı öngören yasayı çıkarıyordu. Bunların dışında gene 1954 yılında çıkarılan bir yasaya göre 25 yılı dolduran öğretim üyeleri gerekirse yaşa bakılmaksızın emekliye sevk edileceklerdir.

DP hükümeti üniversite üzerindeki denetimi güçlendirdi ve özerkliği zedeleyici yasalara dayanarak kendi gücüne boyun eğmeyenlerin üniversitede barınamayacağını işaretini verirken bu çerçevede de SBF Dekanı Turan Feyzi-oğlu'nu ve İstanbul Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Hüseyin Naili Kubalı'yı görevlerinden -bakanlık emrine- almıştır (Hatiboğlu T.;1998:180-181). Söz konusu bu düzenlemeler yanında söylem düzeyinde de üniversiteyi karşısına alan DP kendi sonunu hazırlayan müdahaleyi gerçekleştiren ittifak arasında ön sırada görecektir üniversiteyi.

27 Mayıs 1960 Müdahalesi ve Tasfiyeler

DP iktidarının son dönem uygulamalarının toplumun çeşitli kesimlerinde yarattığı hoşnutsuzluk ve ülkenin içine girdiği siyasal bunalım 27 Mayıs 1960'ta ordunun yönetime el koyması sonucunu doğurmuştur. 1960 yönetimi,

başlangıçta ittifak halinde bulunduğu üniversiteyle ilişkilerini 28 Ekim 1960 tarihine kadar aynı düzeyde tutacak ancak bu tarihte çıkarılan 114 sayılı yasayla durumu değiştirecektir. Bu yasa gereğince 147 öğretim elemanı tasfiyeye uğramış, kimileri de başka üniversitelere nakledilmiştir. Herhangi bir gerekçe gösterilmeksizin yapılan bu tasfiye hareketi Türkiye üniversite tarihinin, nedenleri en karanlıkta kalan müdahalelerinden biridir. Ancak bu yasa yalnızca iki yıl yürürlükte kalabilmiş, yaptıkları yanlışın farkına varan 27 Mayıs yönetimi bunu itiraf etmesine karşın tasfiyenin geri alınması için iki yılın geçmesi gerekmiştir. İlginç bir biçimde çoğunluğu ordunun müdahalesine destek verenlerden oluşan 147'likler 1962 yılı Nisan ayında çıkarılan yasayla görevlerine iade edilmişlerdir (**Hatiboğlu T.;1998:190**).

27 Mayıs sonrasında 114 sayılı yasayla tasfiye yapılrken aynı gün çıkarılan ve 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu'nda değişiklik yapan 115 sayılı yasayla da öğretim üyelerinin bakanlık emrine alınması yetkisi kaldırılırken bilimsel ve idari özerklik sağlanarak üniversiteler önemli ölçüde rahatlatılmıştır (**Tunçay M.;681**). Bu arada 1961'de hazırlanan Anayasa'nın 120. maddesiyle de ilk kez üniversitelere ilişkin düzenleme söz konusu olmuş, üniversite özerkliği ayrıntılı bir biçimde yer almıştır. Burada ayrıca öğretim üyeleri üniversite dışı makamlarca, her ne nedenle olursa olsun görevden uzaklaştırılmazlar denilmiş, öğretim üyelerinin siyasi partilere üye olabilecekleri hükmü de yer almıştır.

1960 askeri müdahalesinden kısa bir süre sonra üniversitelerde yapılan tasfiyelere rağmen, çelişkili görünse de aynı süreçte üniversitede özerkliğin yeniden geniş bir biçimde tanınması ve hemen ardından Anayasal hükümler içinde yer alması, tasfiyelerin yarattığı olumsuz havayı geç de olsa dağıtmış ve 1960'lı yıllardaki bu gelişmeler yeni demokratik açılımları gündeme getirmişti. Ancak 1971 askeri müdahalesi sonrası bu gelişmelerin önü alınmış, bir kez daha üniversite devletin denetimine tabi tutulmuştur. Bu yolda 1961 Anayasası'nın 120. Maddesinin değiştirilmesinin yanı sıra 1973 yılına çıkarılan 1750 sayılı "Üniversiteler Kanunu" söz konusu olmuştur. Bu süreçte üniversitelerde asistanların sözleşmeli olmalarından yararlanılarak bu kesim içinde bazı tasfiyelere gidilmiştir. Üniversitelere yönelik güvensiz ve denetleyici bakış açısının yansımaları olan "Üniversiteler Kanunu" nun 1975 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi üzerine üniversite bir kez daha rahat nefes almıştır (**Hatiboğlu T.,1998:229**).

1980 Darbesi ve Tasfiyeler

1980 askeri darbesi bilindiği gibi Cumhuriyet tarihinin en kapsayıcı ve iz bırakıcı askeri müdahalesidir. Darbe sonrasında askeri yönetim, terör olaylarının en önemli sorumlusu olarak gördüğü üniversiteleri cezalandırma yoluna gitmiş, öğretim üyelerini geniş çapta tasfiye etmiş ve Yüksek Öğretim Kanunu'yla da üniversitelere yapısal müdahaleyi gerçekleştirerek elde edilen önemli kazanım olarak üniversite özerkliğini de ortadan kaldırmıştır. 4 Kasım 1981

tarihinde çıkarılan ve 20 Nisan 1982 tarihli ve 2653 sayılı yasayla bazı maddeleri değiştirilerek Yüksek Öğretim Kurulu'nun yetkileri genişletilen Yüksek Öğretim Yasası (YÖK) 1983 yılında da değişikliğe uğramıştır. YÖK bugün hala varlığını koruyor olsa da o günden bu yana pek çok değişiklik geçirmiş, çeşitli üniversite ve üniversite dışı örgütlenmelerin ve siyasilerin de baskısıyla bazı demokratik mekanizmaların fiilen işletilmesine izin vermek durumunda kalmıştır. Darbe ve onun yansımaları olarak gerçekleşen üniversiteye yönelik yasal düzenlemeler kurullar eliyle katılımlı kaldırırken aynı düzenlemeler üniversite kavramının evrensel içeriğini ve bu kurumun asli görevinin bilimsel üretim olduğunu gözardı etmiş, 1980 Anayasası'nın "kutsal devlet" söylemini üniversite ye dayatmıştır.

Darbe sonrasında 1402 sayılı sıkıyönetim yasaının değiştirilmesiyle sıkıyönetim komutanlığına verilen görevden uzaklaştırma yetkisi çerçevesinde öğretim üyeleri tasfiyeye uğramışlardır. 1984 yılına değin çoğunluğu profesör olmak üzere 70 öğretim elemanı üniversitedeki görevlerinden uzaklaştırılmışlardır. Üniversitedeki tasfiyelerde kullanılan bir diğer yöntem de rektörlere tanınan görevden alma yetkisidir. Bu yol büyük çoğunluğu doktoralı ve doktora olmaya üzere araştırma görevlisi ve yardımcı doçentlerin tasfiyesinde kullanılmıştır. Bu arada söz konusu gelişmelerden olumsuz etkilenen ve yeni düzenlemelerle üniversitede artık bilimsel çalışmanın gerçekleştirilemeyeceğini düşünerek duruma tepki gösteren 300 civarında öğretim elemanı da görevlerinden ayrılmayı tercih etmiştir. İstifaların da tasfiyelerin bir parçası olduğu düşünüldüğünde sayıları 500'ü aşan bir öğretim elemanı kitlesinin bu süreçte tasfiyesinin gerçekleştirildiği görülür (**Tunçay M;682-685**).

Burada belirtilmesi gereken bir diğer önemli nokta da 1402 tasfiyelerin YÖK ve üniversite yönetimlerinin işbirliğiyle gerçekleşmiş olmasıdır. Çünkü söz konusu uygulama sırasında isim listeleri bu kurumlar tarafından hazırlanmış ve sıkıyönetim komutanlıklarına gönderilmiştir (**Özen H., 1999:280**). Diğer deyişle üniversitenin kendini bu süreçte koruyamaması bir yana, öğretim elemanlarının tasfiyesi için bir anlamda darbecilerle ve bu mantığı sürdüren kurumlarla uzlaşmış ve hatta bu uzlaşmalar sonunda üniversitede bu kesimin kendi arasında bilimsel yeterlik ölçütünden bağımsız güç dengeleri ve odakları oluşmasına yol açmıştır.

12 Eylül sonrasında atamayla oluşturulan Danışma Meclisinde öğretim üyelerinin %20'ye yakın bir oranda temsil edilmiş olması da yukarıda değinilen bu işbirliğinin bir göstergesi olarak algılanabileceği gibi yeni yönetimin öğretim üyeleri arasında gerçekleşmesi muhtemel bir kenetlenmeyi kırma çabası olarak da görülebilir. Bunun yanı sıra, üniversite mensuplarının içinde yer aldıkları bilimsel etkinlik alanı nedeniyle topluma yansıyan görece tarafsız kişilikleri, darbe sonrasında olağanüstü meclisinin de kamuoyuna tarafsız konumda yansımaları için bir araç olarak kullanılmak istenmiş olabilir. Öğretim üyelerinin tam anlamıyla devlet memuru statüsü içinde olmamalarına rağmen, benzer bir konumda olmaları da onları bir

ölçüde güvenilir kılmış olmalıdır. Ayrıca; Danışma Meclisi üyeleri MGK'nin düzeltimlerine karşı çıkma hakkına sahip değildiler (Soydan A.;1995:316-317). Bu durum öğretim üyelerinin olası muhalefetinin etkisizleştirilmesi anlamına geleceği için-diğer gerekçeler de göz önünde tutularak-yönetimin onlardan yararlanmasına yol açmıştır.

Sonuç Yerine

Bilimsel üretim ve aktarım sürecinin gerçekleştiği birimler biçiminde tanımlanabilecek olan üniversiteler aynı zamanda tarihsel konum ve koşullara göre değişen güç ilişkilerinin yansıdığı kurumlardır. Bu ilişkiler gene bu konum ve koşullar çerçevesinde kimi zaman net kimi zamansa görünmez biçimde kendini göstermiştir. Toplumu denetleyen güçlerin -din ve devlet gibi- birden fazla olduğu erken dönem üniversiteleri ulus-devletlerin kurulmasıyla vatandaş oluşturma misyonunu da üstleneceklerdir. Devletin denetiminin daha çok hissedildiği bu sürece rağmen üniversiteler bir süre sonra muhalif yapı içinde yer aldıklarından hatta kendilerini burada görmeseler bile böyle göründüklerinden devlet ya da özellikle günümüzde farklı egemen güç odakları tarafından yönlendirilmeye çalışılacaktır. Türkiye'deki tarihsel gelişimin de kimi özgün koşulların yarattığı farklı sonuçlar bir yana sözü edilen süreçle önemli benzerlikler içerdiği görülmektedir. Ancak üniversite oluşumu batıya özgüdür ve Türkiye'ye bu kurumun girmesi Osmanlı devletinin dönüşüm gereksinimleri çerçevesinde gerçekleşmiştir. Her yeni oluşumda karşılaşılan güçlükler burada güçlü bir önceki güçlü ilmiye sınıfının muhalefetiyle kendini göstermiştir. Üniversite kuruluşundan itibaren her altüst oluş döneminin etkilerini çeşitli yeni düzenleme ve denetleme çabalarıyla hissetmiştir. Modernleşmeyi ve uluslaşmayı geç yaşayan bir ülke olarak ulus-devlet bu süreçte üniversiteyi daha güçlü bir müttefik görmek istemiş, belirlenen hedefler bağlamında ülkenin hızlandırılmış tarih yaşamak gibi bir zorunluluk içinde bulunması da, devlet açısından haklı gerekçe oluşturmuştur. Modernleşme projesi çerçevesinde vatandaş yetiştirilmesi misyonu da batıda olduğu gibi üniversiteye yansımış ve bu denetim eski değer ve kurumların üstesinden gelmek için kullanılmıştır. başlangıçta. Ayrıca siyasal gücün dine dayalı meşruiyet kaynağının değiştirilmesi ve bilimin yol göstericiliği söylemi bir bilim kurumu olarak üniversite ve yeni ideoloji arasındaki ilişkiyi güçlendirmiştir. Reform ve tasfiyeler arasında da böyle bir ilişki söz konusudur. Bu süreçte eski yapı içindeki konumlarını kaybetmek istemeyen ve üniversite içinde güç dengeleri oluşturan bilim çevrelerinin karşı koyuşları yanında yeni durumu müdahale sayan kesimlerin muhalefeti etkili olmamıştır.

Ulus-devletin kurum ve kurallarının yerleştirilmesi sırasında üniversiteye siyasi iktidar müdahaleleri konjonktüre bağlı olarak tasfiyeleri de içerecek şekilde sürdürülmüştür. Bu bağlamda 1948 tasfiyesinde örneklendiği gibi siyasi baskı ve üniversite içindeki güç dengelerinden yararlanılarak kimi öğretim üyelerinden destek alınmıştır. Ancak gene bu tasfiyede üniversitenin üst kurulundan çıkan tasfiye karşıtı karar ve 1950'li yıllarda üniversitenin

siyasi baskıya direnmesi bilim insanı kimliği açısından olumludur. Bilim çevrelerinin biraraya gelişleri onları ne denli güçlendirmiş olsa da iktidar için güçlü bir muhalefet olarak algılanmaları 1960'da olduğu gibi ittifaktan kısa bir süre sonra- yanlış olduğu itiraf edilen- bir tasfiyeye yol açacaktır. 1980'lerde üniversitelerin örf ve adetleri sürdürecektir kurumlar olarak görüşmeleri paralelinde siyasi iktidarın bilimi evrensellikten yerelliğe çekme çabasına ve üniversite tarihinin en yıkıcı tasfiyesine sahne olacaktır. Bu süreçten başlayarak üniversite içinde oluşturulan güçlerin müdahaleleri sonraki dönemde başka müdahaleye gerek kalmaksizin kendini gösterecektir. Diğer deyişle; bu kez üniversitenin görece muhalif kimliği hissedilir ölçüde baskı altına alınmıştır.

KAYNAKLAR

- Arslan A., (1995) "Darülfünundan Üniversiteye" İst. Kit.Yay.
- Berkes N., "Türkiyede Çağdaşlaşma" İst.: Doğu Batı Yay.
- Berkes N., (1997), "Unutulan Yıllar" 2.Bs., Ruşen Sezer (Haz) İstanbul: İletişim Yay.
- Çetik M., (1998) "Üniversitede Cadı Kazanı-1948 Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın Müdafaası- " İst.:Tarih Vak.Yurt Yay.
- Ercan F., (1997-1998), "Üniversitelerin Tarihi Müdahaleler Tarihidir: Devletin Müdahalesinden Sermayenin Müdahalesine Değişen Ne", ÖES Bülten, (32-33): 21-19.
- Ercan F., (1999), "1980'lerde Eğitim Sisteminin Yeniden Yapılanması: Küreselleşme ve Neoliberal Eğitim Politikaları", (Der: Fatma Gök), 75 Yılda Eğitim, İst.: Tarih Vakfı Yay: 38-23.
- Gök F., (1999), "75 Yılda İnsan Yetiştirme Eğitim ve Devlet", (Der:Fatma Gök), 75 Yılda Eğitim, İst.Tarih Vak.Yay:22-1.
- Hatiboğlu T., (1998) "Türkiye Üniversite Tarihi 1845-1997" Ankara: Selvi Yay.
- Hirsch E., (1950), "Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişimi" ,2 Cilt, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Le Goff J., (1994), "Ortaçağda Entelektüeller", (çev). Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Mahçupyan E., (1999), "Kemalizm Pozitivizm ve İktidar Devlet/Ulema İlişkilerinde Modern Durum", Doğu Batı, Felsefe sanat ve Kültür Yay, 2 (7): 111-95.
- Özen H., (1999), "Türkiye Cumhuriyeti'nde Yüksek Öğretim ve Üniversitenin 75 Yılı", (Der:Fatma Gök) 75 Yılda Eğitim, İstanbul: Tarih Vakfı Yay: 263-278.
- Özen H., (1999), "Cumhuriyet Döneminde Üniversitede Tasfiyeler" ,(Der:Fatma Gök), 75 Yılda Eğitim, İst.Tarih Vak: 279-281.
- Soydan A., (1995), "Danışma Meclisi'nin Uye Kompozisyonu", (Haz: Turgut Tarhanlı) Degisen Dunyada İnsan Hukuk ve Devlet-Edip Çelik'e Armagan-İstanbul:Engin Yay.:322-311.
- Tanilli S., (1986), "Yüzyılların Gerçeği ve Mirası II- Ortaçağ -İnsanlık Tarihine Giriş" İstanbul:Say Yay.
- Tekeli İ., "Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yay., 3:673-650.
- Tunçay M., "YÖK" Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yay, 3: 688-680.
- Vergin N., (1999), "Bilim Camiası ve Tanınma İsteği", Doğu Batı, Felsefe Sanat ve Kültür Yay, 2 (7):53-37.
- Yıldırım A., (1998) "Türk Üniversite Tarihi" Ank.Öteki Yay.